

Autoreferat

1. Imię i nazwisko

Urszula Trojanowska

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe lub artystyczne – z podaniem podmiotu nadającego stopień, roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.

- 16 XI 2006 – doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński, tytuł rozprawy: *Archetyp Domu we współczesnej literaturze rosyjskiej, L. Czukowska, J. Trifonow, A. Pristawkin* (promotor: dr hab. Krystyna Pietrzycka-Bohosiewicz, prof. UJ),
- 19 VI 2001 – magister filologii rosyjskiej w zakresie literaturoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński, tytuł rozprawy: *Odmiennosc nacechowań semantycznych wątku Chrystusa i Pilata w powieściach „Mistrz i Małgorzata” M. Bulhakowa i „Golgota” Cz. Ajtmatowa* (promotor: dr hab. Krystyna Pietrzycka-Bohosiewicz, prof. UJ), dyplom z wyróżnieniem.

3. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych.

- od 1 X 2010 adiunkt w Katedrze Antropologii i Komparatystyki Literackiej (od 1 X 2019 w Katedrze Literaturoznawstwa Rosyjskiego, co wynika ze zmian w strukturze Instytutu), Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński
- 2007-2010 – asystent w Katedrze Kultury Słowian Wschodnich, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Jagielloński
- 2002-2007 – lektor języka rosyjskiego w Katedrze Rosjoznawstwa, Instytut Studiów Regionalnych (zmiana nazwy na Instytut Rosji i Europy Wschodniej), Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński

4. Omówienie osiągnięć, o których mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.). Omówienie to winno dotyczyć merytorycznego ujęcia przedmiotowych osiągnięć, jak i w sposób precyzyjny określać indywidualny wkład w ich powstanie, w przypadku, gdy dane osiągnięcie jest dziełem współautorskim, z uwzględnieniem możliwości wskazywania dorobku z okresu całej kariery zawodowej.

- I. Główne osiągnięcie naukowe, stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny literaturoznawstwo

Za swoje główne osiągnięcie naukowe uznaję **dwa cykle artykułów powiązanych tematycznie**, opublikowanych w latach 2008-2023 w recenzowanych tomach zbiorowych i cenionych czasopismach naukowych.

Pierwszy z nich, zatytułowany „*Osobliwe warianty rzeczywistości*”. *Proza Jeleny Dołgopiat* („*Своеобразные варианты реальности*”. *Proza Jeleny Dołgopiat*) (20 artykułów) poświęcony jest wieloaspektowym badaniom twórczości współczesnej, prawie nieznaney jeszcze w Polsce, pisarki rosyjskiej. Jej twórczość z całą pewnością zasługuje na zainteresowanie polskich czytelników i literaturoznawców, a fakt, że zapoczątkowałam krajowe badania na jej temat, uważam za przywilej, a także moją niekwestionowaną zasługę. Warto zwrócić uwagę, że o tej prozie, określanej m.in. jako „cud w skrajnie przyziemnym wydaniu” („чудо в предельно заземленном обличье”¹) nie powstały jeszcze żadne kompleksowe opracowania, ani na gruncie polskim, ani nawet rosyjskim. W Rosji o poszczególnych zbiorach opowiadań bądź pojedynczych utworach pisarki najczęściej pisali krytycy literaccy, m.in. Jelena Iwanickaja, Sergiej Kostyrko, Władisław Tołstow, Kirył Filatow; spośród przedstawicieli kręgów naukowych głos zabierali np. literaturoznawcy Maria Czerniak i Ilja Nicziporow, filozof Oleg Aronson i lingwistka Rebeka Frumkina; o utworach Dołgopiat wypowiadali się także literaci, jak np. Leonid Józefowicz, Dmitrij Bykow czy Dmitrij Daniłow². Jedyne znany mi nie-rosyjski artykuł o prozie Dołgopiat napisała Iveta

¹ *Разговор с писателем-«пограничником» Еленой Долгопят — мастером «русского Твин Пикс»,* Интервью: Г. Калинкина,

<https://godliteratury.ru/articles/2023/09/10/elena-dolgopiat-nevozmozhno-pisat-o-tom-k-chemu-ne-lezhit-dusha>.

² Patrz: m.in.: Е. Иваницкая, *Критика. После дебюта*, «Дружба народов» 2002, № 6, s. 184-190; С. Костырко, *Тот, кто отбрасывает тень*, «Новый мир» 2017, № 4, s.174-181; Вл. Толстов, *Милые, дорогие, талантливые*, «Учительская газета», 15.01.2019, № 3, s. 18; К. Филатов, *Вышедшие из Гоголя*, <http://prochtenie.ru/reviews/28865> (27.02.2024); М. Черняк, *Герой за школьной партией*, «Библиополе» 2008, № 3, s. 44-49; И. Б. Ничипоров, *Поэтика современного рассказа: творчество Елены Долгопят*, [w:] *Пушкинские чтения – 2021. Художественные стратегии классической и новой словесности: жанр*,

Narodovska³. Mój cykl nie pretenduje, rzecz jasna, do miana całościowego ujęcia prozy tej pisarki, niemniej jednak wnosi istotny wkład w jej badanie. Przedstawię krótko sylwetkę autorki dzieł literackich, znajdujących się w centrum moich zainteresowań naukowych.

Jelena Dołgopiat (ur. 28 grudnia 1963 r. w mieście Murom) zadebiutowała w latach 90. XX wieku. Od tamtej pory regularnie publikuje w czasopiśmie literackich, jak np. „Znamia” („Знамя”), „Nowyj mir” („Новый мир”), „Družba narodow” („Дружба народов”) czy „Junost” („Юность”). Kilka opowiadań ukazało się także w czasopiśmie „Iskusstwo kino” („Искусство кино”), „Nowyj oczewidiec” („Новый очевидец”), „Wsiemirnaja literatura” („Всемирная литература”). Jak dotąd wydano sześć tomów jej prozy: *Cienkie szyby* (*Тонкие стёкла*, 2001), *Szatniarz* (*Гардеробщик*, 2005), *Ojczyzna* (*Родина*, 2016), *Rosyjskie* (*Русское*, 2018), *Cudze życie* (*Чужая жизнь*, 2019), *Kroniki zapomnianych marzeń sennych* (*Хроники забытых сновидений*, 2022)⁴. W swoich badaniach analizuję opowiadania i opowieści z wszystkich zbiorów, a także wiele utworów, opublikowanych w czasopiśmie.

Proza Dołgopiat uzyskuje pozytywne opinie specjalistów, by przywołać chociażby Iję Nicziporowa, który postrzega ją jako „znaczące zjawisko literatury rosyjskiej XXI wieku” („заметное явление русской литературы XXI века”⁵). Znany krytyk literacki Sergiej Kostyrko uznaje autorkę za godną miana „pisarza dziesięciolecia” (2010-2020), zwracając uwagę, że jej utwory pozostaną w literaturze na długo, czego nie można powiedzieć o wielu pisarzach współczesnych⁶. Z kolei Kirił Filatow dziwi się, czemu tak wielki talent, był stosunkowo mało doceniony przez czytelników⁷. Można przypuszczać, że wynika to z ambitnego charakteru omawianej twórczości. Teksty Dołgopiat, mimo że pisane językiem prostym (nieodparcie nasuwa się skojarzenie ze „szlachetną prostotą” stylu Achmatowej), dotyczą skomplikowanych zagadnień egzystencjalnych, nie przyciągają wartką akcją i cechują się specyficznym, nieco sennym nastrojem. Utwory pisarki nie poddają się też łatwej

autor, tekst: *материалы XXVI Международной научной конференции*, отв. ред. проф. Т. В. Мальцева, ЛГУ им. А. С. Пушкина, Санкт-Петербург 2021, s. 122-129; О. Аронсон, *Осадок дня. Предисловие*, [w:] *Тонкие стекла*, У-Фактория, Екатеринбург 2001, s. 3-6; Р. Фрумкина, *Тушь, перо*, «Знамя» 2006, № 11, s. 210-212; Л. Юзефович, *Цветная изнанка жизни*, предисловие к сборнику, [w:] Е. Долгопят, *Чужая жизнь*, Редакция Елены Шубиной, Москва 2019, s. 5; Авторитетное мнение Дмитрия Быкова к статье *Свежие детектив: Шпионы, телепаты и космические головоломки*, «Комсомольская правда», 12.08.2015, <https://www.kp.ru/daily/26419.3/3291275> (3.03.2024); Д. Данилов, *Отзыв на обложке книги Е. Долгопят, Хроники забытых сновидений*, Редакция Елены Шубиной, Москва 2022.

³ Patrz: I. Narodovska, *Художественное пространство в современной женской артистической прозе*, [w:] *Teksta telra. Пространство текста. Сборник научных материалов и статей*, Рига 2009, s. 154-159.

⁴ Wszystkie tytuły w moim tłumaczeniu – U. T.

⁵ И. Б. Ничипоров, *Поэтика современного рассказа...*, s. 122.

⁶ С. Костырко, http://textura.club/prozaik-desyatiletija/?fbclid=IwAR2th3Ojwf-4-cUTqIWFmfFhqFT_JG3ZnXndSKv1lkkZBOnGo5hRf89tVxo.

⁷ Patrz: К. Филатов, *Вышедшие из Гоголя..* Krytyk odnotowuje, że Dołgopiat ma wprawdzie grono wielbicieli, ale nie doczekała się powszechnego uznania.

klasyfikacji. Bywały już określane m.in. kryminałami, opowiadaniem fantastycznymi, mistycznymi, prozą kobiecą czy filozoficzną. Ich problematyka dotyczy przede wszystkim rozmaitych aspektów istnienia ludzkiego. Pisarka przygląda się skomplikowanym relacjom człowieka ze światem i innymi ludźmi, zadaje niełatwe pytania o sens i cel życia. Wszystko to sprawia, że stanowią one wdzięczny materiał badawczy.

Wydaje się, że przełomowym momentem dla Dołgopiat stała się nominacja w 2017 roku jej tomu *Ojczyzna* do nagrody literackiej „Nacionalnyj bestseller” („Национальный бестселлер”), po której stała się znacznie bardziej rozpoznawalna w Rosji. Książka dotarła do finału (weszła na tzw. *short-list*) i od tego momentu zdecydowanie wzrosło zainteresowanie prozą autorki zarówno wśród wydawców, jak i czytelników. Pisarka zaczęła też promować się w mediach, np. poprzez zamieszczanie na You Tube filmików, w których czyta fragmenty swoich utworów czy relacje z dyskusji festiwalowych oraz spotkań z czytelnikami.

Cykl „**Osobliwe warianty rzeczywistości**”. *Proza Jeleny Dołgopiat* („Своеобразные варианты реальности”. *Proza Jeleny Dołgopiat*) składa się z trzech części. Pierwsza z nich zawiera artykuły, w których poddaję analizie i interpretacji wybrane motywy literackie w utworach pisarki. Rozważania te prowadzą do wyodrębnienia charakterystycznych cech jej twórczości i stworzenia zarysu wykreowanego przez nią uniwersum. Druga ma charakter komparatystyczny. Zestawiam w niej ważne dla Dołgopiat motywy literackie z ich realizacją u innych współczesnych pisarzy rosyjskich, co pozwala spojrzeć na jej utwory w szerszym kontekście, a także dostrzec pewne powtarzające się tendencje we współczesnej prozie rosyjskiej. W części trzeciej, w moim odczuciu najważniejszej, kluczowej dla całego cyklu, przyglądam się twórczości pisarki w perspektywie realizmu magicznego. Dochodzę do wniosku, że charakterystyczne cechy prozy Dołgopiat, na które wskazywałam wcześniej, pozwalają uznać ją za interesujący wariant współczesnej odmiany realizmu magicznego. Część ta zamyka cykl, stanowiąc swego rodzaju podsumowanie wieloletnich badań.

Drugi, pomniejszy cykl (3 teksty), noszący tytuł *Twarze rosyjskiego realizmu magicznego*, stanowi logiczną kontynuację mojego zainteresowania realizmem magicznym w rosyjskiej literaturze. Badam pod tym kątem utwory Władimira Kantora i Mariam Petrosjan, by wskazać, w jakim stopniu wpisują się w dany model. W przyszłości planuję poszerzyć swoje poszukiwania o analizę twórczości współczesnych pisarzy rosyjskich, wskazywanych przez literaturoznawców i krytyków literackich jako kontynuatorów zjawiska – m.in. Dmitrija Lipskierowa czy Julię Jakowlewą.

Aby dać pewne wyobrażenie o zakresie prowadzonych przez mnie badań i moich najważniejszych ustaleniach, przybliżę tematykę poszczególnych artykułów.

Cykl „Osobliwe warianty rzeczywistości”. Proza Jeleny Dołgopiat („Своеобразные варианты реальности”. Proza Jeleny Dołgopiat)

I. **„Po co tutaj jestem?”. Poszukiwanie sensu istnienia** („Зачем я здесь?”. Poszukiwanie sensu istnienia)

1. *Poszukiwanie wolności w cyberpunkowej rzeczywistości opowiadania „Exit” Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Pamięć serca. Liber amicorum. Tom jubileuszowy dedykowany Danucie Piwowarskiej*, pod red. W. Szczukina, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 179-186.
2. *Przedmiot „wyzwalający” i „zniewalający”. O znaczeniu rzeczy w opowiadaniach Jeleny Dołgopiat „Architektura” i „Rola”*, [w:] *Tekst – rzecz – egzystencja w literaturach słowiańskich*, pod red. B. Stempczyńskiej i J. Tymienieckiej-Suchanek, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2009, s. 161-168.
3. *„Na początku było słowo...” Paradoks słowa i egzystencji w wybranych opowiadaniach Jeleny Dołgopiat*, „Przegląd Humanistyczny”, rok LIII, nr 2 (413), Warszawa 2009, s. 91-96.
4. *W poszukiwaniu żywego słowa. Problem komunikacji w wybranych opowiadaniach Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Idea i komunikacja w języku i kulturze rosyjskiej*, pod red. A. Dudka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 379-387.
5. *Dom bez progu i drzwi czyli człowiek we współczesnym świecie. Opowiadania Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Pochwała różnorodności. Księga ofiarowana dr hab. Annie Gildner*, prof. UJ, pod red. H. Waszkielewicz, Collegium Columbinum, Kraków 2010, s. 261-268.
6. *Baszmaczkin XX wieku*, [w:] *Двести лет Гоголя. Сборник научных работ*, под редакцией Василия Щукина, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2011, s. 215–224.
7. *Serce w niewoli przedmiotów czyli Jeleny Dołgopiat wizja świata bez miłości*, [w:] *Życie serca. Duch-dusza-ciało i relacja Ja - Ty w literaturze i kulturze rosyjskiej XX-XXI wieku*, red. M. Cymborska-Leboda i zespół, "Rossica Lublinensia" VII, Lublin 2012, s. 269-277.

8. *«Живое» и «мертвое» в небинарной модели мира: избранные рассказы Елены Долгопят*, [w:] *Мортальность в литературе и культуре. Сборник научных трудов*, ред. А. Г. Степанов, В. Ю. Лебедев, Новое литературное обозрение, Москва 2015, s. 191-200.
9. *Rozgałęzienia. Światy możliwe w twórczości Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Światy alternatywne*, Monografia wydana przy współpracy z Magazynem Antropologiczno-Społeczno-Kulturowym „Maska”, Kraków 2015, s. 9-20.
10. *„Schody w pustkę” - przestrzeń i sen w opowiadaniu Szatniarz Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Tożsamość (w) przestrzeni. Сущность пространства/Пространство сущности. Studia dedykowane Profesorowi Wasilijowi Szczukinowi*, pod red. M. Chrząszcz, K. Dubiel i H. Duć-Fajefr, Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, Kraków 2022, s. 113-123.
11. *Miejsca autobiograficzne w twórczości Jeleny Dołgopiat*, „Slavia Orientalis” 2023, nr 1, tom LXXII, s. 105-122.

II. „Fantastyczne dopuszczenie” – współczesna rzeczywistość w zwierciadle literatury rosyjskiej („Фантастическое допущение” – współczesna rzeczywistość w zwierciadle literatury rosyjskiej)

1. *Czy życie jest więzieniem? Bożonarodzeniowa historia Władimira Kantora i wybrane opowiadania Jeleny Dołgopiat w świetle koncepcji heterotopii Michela Foucault*, [w:] *Wolność w kulturze rosyjskiej. Tom jubileuszowy poświęcony Pani Profesor Annie Rażny*, pod red. H. Kowalskiej-Stus i A. Krzywdzińskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 171-181.
2. *O starości i wolności w opowiadaniach Władimira Kantora i Jeleny Dołgopiat*, [w:] *„Я выбираю свободу...”. Problem wolności w literaturze i kulturze rosyjskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Krystynie Pietrzyckiej-Bohosiewicz*, pod red. K. Syski, U. Trojanowskiej, A. Wawrzyńczaka, Biblioteka Przeglądu Rusycystycznego, nr 14, Katowice 2015, s. 273-285.
3. *Osobliwe warianty realności w utworach fantastycznych Jeleny Dołgopiat i Anny Starobiniec*, [w:] *Rzeczywistość i zmyślenie. Światy przedstawione w literaturze i kulturze XIX-XXI wieku*, pod red. A. Szawerny-Dyrszki, G.

Maroszczuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 151-169.

4. *Dom marzeń i snów. Opowiadania Jeleny Dołgopiat i Anatolija Kurczatkina*, [w:] *Literackie wizerunki przestrzeni domowych*, pod red. M. Błaszkwskiej, A. Kiejziewicz, M. Kustra, I. Łatasia, AT Wydawnictwo, Kraków 2017, s. 57-67.

III. **„Kropla magii w rzece codzienności”. Realizm magiczny w twórczości Jeleny Dołgopiat**

1. *Przenikanie się światów „żywych tu i żywych tam”*. *Opowiadania Jeleny Dołgopiat jako wariant rosyjskiego realizmu magicznego*, [w:] *Tradycja i nowoczesność. Z zagadnień języka i literatury Słowian Wschodnich*, pod red. A. Kotkiewicz, B. Ostrowskiego, M. Knurowskiej, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2019, s. 63-78.
2. *„Sytuacja pociągu” jako metafora twórczości Jeleny Dołgopiat*. *Rosyjski wariant realizmu magicznego*, „Slavia Orientalis” 2019, nr 1 (rocznik LXVIII), s. 73-88.
3. *Вечный повтор? Категория времени в произведениях Елены Долгопят*, „Slavia Orientalis” 2020, nr 4 (tom LXIX), s. 833-845.
4. *Bohater pomiędzy dwoma światami. Symbolistyczne dziedzictwo w prozie Jeleny Dołgopiat*, [w:] *Srebrny Wiek w dialogu idei*, red. H. Duć-Fajfer, E. Pilarczyk, M. Ziomek, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2020, s. 227-235.
5. *Nie-żywi bohaterowie twórczości Jeleny Dołgopiat*, „Slavia Orientalis” 2022, nr 1 (tom LXXI), s. 95-115.

Cykl *Twarze rosyjskiego realizmu magicznego*

1. *Miłość poza czasem i przestrzenią. „Dom, w którym...”* *Mariam Petrosjan*, [w:] *Filozoficzne rozważania na temat miłości*, pod red. S. Czarnieckiej, K. Maciąga, Wydawnictwo Naukowe Tygiel sp. z o. o., Lublin 2017, s. 141-152.
2. *«Действительность расширенных значений»*. *Роман Мариам Петросян Дом в котором... как пример магического реализма*, [w:] *Русистика и современность. Старые вопросы, новые ответы*, pod red. И. Любохи-Круглик, О. Малысы, Г. Вильк, А. Зых, Библиотека Прозы Przeglądu Rusycystycznego, nr 23, Katowice 2017, s. 87-99.

3. *Zjawy wokół nas. Opowieść Władimira Kantora jako przykład realizmu magicznego*, „Przegląd Rusycystyczny” 2021, nr 1 (173), s. 89-99.

Cel i metodologia badań

Celem mojej wieloletniej pracy było poszerzenie spektrum badań nad współczesną prozą rosyjską o sylwetkę twórczą Jeleny Dołgopiat – pisarki raczej nieznannej, a bardzo interesującej – zagadkowej, niejednoznacznej i wyrafinowanej, która wkroczyła do literatury w latach 90. XX wieku. Wybierając jako obiekt badań jej twórczość, wyszłam z założenia, że obrazu literatury nie można ograniczać tylko do wiodących, najbardziej popularnych autorów. Prezentuję więc ustalenia dotyczące dzieł literackich jednego z twórców mniej promowanych i posiadających mniejszą siłę przebicia na rynku literackim. Wydaje się to dla polskiej rusycystyki dość istotne.

Ramę metodologiczną moich badań wyznacza z jednej strony podejście hermeneutyczne, które zostało niejako narzucone przez charakter twórczości Dołgopiat. W mojej opinii jest ona na wskroś hermeneutyczna, jako że pisarka podejmuje za pośrednictwem swoich utworów próbę interpretacji i zrozumienia świata, a pisarstwo traktuje jako praktykę egzystencjalną⁸. Naturalne wydawało się zatem sięgnięcie po tę właśnie metodę również przy ich analizie.

Z drugiej strony ramę metodologiczną budują bliskie mi tropy myślowe, zaproponowane przez Annę Skotnicką oraz jej sposób czytania literatury najnowszej, który prezentuje w ostatniej książce, a wcześniej pozwoiliła poznać w licznych publikacjach⁹. Dla zrozumienia prozy Dołgopiat istotne będą zatem kategorie braku, pustki egzystencjalnej, a także codzienności, której szczegółowe, acz bardzo niezwykle przedstawienie stało się już wizytówką pisarki. Również poszukiwanie przez bohaterów własnej tożsamości i punktów odniesienia dla jej konstruowania stanowi ważny problem utworów.

Istotnym źródłem inspiracji są dla mnie też ustalenia rosyjskich literaturoznawczyń – Natalii Iwanowej i Tatiany Koladicz, które zwracają uwagę na coraz powszechniejsze wprowadzanie do współczesnych utworów literackich elementów fantastycznych. Zgodnie ze spostrzeżeniem Koladicz, *fantastyczne dopuszczenie (фантастическое допущение)* powoduje przekształcenie się opisywanego świata realnego w irrealny, ale nie mniej konkretny

⁸ Dołgopiat twierdzi, że pisze, aby żyć, a pisanie pomaga jej czuć się człowiekiem. Traktuje je zatem podobnie jak Heidegger – jako sposób istnienia oraz narzędzie budowania własnej tożsamości.

⁹ Patrz: A. Skotnicka, *Szczelina. Bohater współczesnej prozy rosyjskiej i jego światy*, Kraków 2020.

i rozpoznawalny. Wykorzystanie tego chwytu służy autorowi pomocą w zrozumieniu absurdu życia współczesnego, a także pozwala wystąpić przeciw wąskim horyzontom myślowym i prymitywnemu odbiorowi świata¹⁰.

Natalia Iwanowa z kolei zwraca uwagę na fakt, iż człowiek „chowa się w baśń” przed współczesną rzeczywistością – tajemniczą, straszną, niebezpieczną, a więc budzącą lęk. Utwory, zawierające elementy fantastyczne, jak twierdzi, „trenują” psychikę, rozwijając wyobraźnię, która pozwoli w niej przetrwać. Ponadto, stwarzają one, jej zdaniem, możliwość „bezbolesnego” wprowadzenia do tekstu aktualnego, politycznego przesłania, sprawiając, że przybiera ono sens ogólnoludzki i wieczny¹¹.

Ważną rolę w moich badaniach odgrywa również analiza historycznoliteracka, która pozwala umiejscowić prozę Dołgopiat na osi rosyjskiej tradycji literackiej, a także literaturoznawcza – szczególnie wnikliwie przyglądam się kategorii czasoprzestrzeni. Niezbędne okazało się też sięgnięcie po aparat pojęciowy z zakresu filozofii i rosyjskiej krytyki literackiej.

Zaznaczyć trzeba, że trzeciej części cyklu „*Osobliwe warianty rzeczywistości*”. Proza *Jeleny Dołgopiat* („*Kropla magii w rzece codzienności*”) oraz cyklowi drugiemu (*Twarze rosyjskiego realizmu magicznego*) patronują prace badaczy realizmu magicznego, na gruncie polskim przede wszystkim Katarzyny Mroczkowskiej-Brand¹² i Tomasza Pindla¹³. Mroczkowska-Brand tworzy mapę współczesnego realizmu magicznego w literaturze i niejako zachęca do podjęcia badań tego nurtu na materiale literatury rosyjskiej. Pisze bowiem o ważnej roli, jaką Rosja odegrała w jego formowaniu się, ale sama nie zajmuje się tym zagadnieniem. Swoimi artykułami wypełniam (przynajmniej po części) tę lukę na mapie stworzonej przez uczoną. Ponadto Mroczkowska-Brand proponuje niezwykle nośne kryterium „żywych tu i żywych tam”, które wykorzystuję przy analizie tekstów pisarzy rosyjskich. Pindel i Mroczkowska-Brand w swoich książkach dostarczają również ciekawych definicji realizmu magicznego w literaturze, prezentują historię i ewolucję zjawiska, a także formułują jego wyznaczniki, którym przyglądam się w analizowanej prozie.

¹⁰ Patrz: T. Колядич, *От Аксенова до Глуховского. Русский эксперимент*, Москва 2010, s. 53-77.

¹¹ Patrz: Н. Иванова, *Русский крест. Литература и читатель в начале нового века*, Москва 2011, s. 133-136.

¹² Patrz: K. Mroczkowska-Brand, *Przecucia innego porządku. Mapa realizmu magicznego w literaturze XX i XXI wieku*, Kraków, 2009.

¹³ Patrz: T. Pindel, *Zjawy, szaleństwo i śmierć. Fantastyka i realizm magiczny w literaturze hispanoamerykańskiej*, Kraków 2014; T. Pindel, *Realizm magiczny. Przewodnik (praktyczny)*, Kraków 2014.

Z rosyjskich literaturoznawców wymienić trzeba zwłaszcza Aleksandra Gugnina, Konstantyna Kislicyna, Jurija Boriewa i Olgę Owczarenko¹⁴, których badania legły u podstaw moich rozważań.

Omówienie głównego osiągnięcia naukowego

Cykl „Osobliwe warianty rzeczywistości”. Proza Jeleny Dołgopiat („Своеобразные варианты реальности”. Proza Jeleny Dołgopiat)

I. **„Po co tutaj jestem?”. Poszukiwanie sensu istnienia** („Зачем я здесь?”.
Poszukiwanie sensu istnienia)

Pierwszą część cyklu tworzy 11 tekstów. Łączy je próba zdefiniowania najważniejszych problemów, występujących w analizowanych utworach Dołgopiat, które sprowadzają się do pytania zadanego przez jednego z bohaterów: „Po co tutaj jestem?” („Зачем я здесь?”). W swoich artykułach przyglądam się, w jaki sposób pisarka zastanawia się nad sensem istnienia człowieka, poprzez jakie motywy próbuje odkryć najbardziej aktualne i bolesne dla niego aspekty bycia na ziemi. Dochodzę do wniosku, że czyni to poprzez: a) szczególne konstrukcje przestrzeni (motyw domu, światów możliwych), b) przedstawienie relacji człowieka ze światem przedmiotów oraz c) pochylenie się nad zagadnieniem słowa i komunikacji międzyludzkiej. Omówię po kolei moje spostrzeżenia w tych trzech obszarach.

A.

W artykule *Poszukiwanie wolności w cyberpunkowej rzeczywistości...*, omawiam wysuwający się na plan pierwszy opowiadania *Exit* topos życia-snu, realizujący się w cyberpunkowej rzeczywistości. Analogie do znanego filmu *Matrix* (warto odnotować, że Dołgopiat tworzy obraz zielonych cyferek płynących po ekranie 6 lat przed braćmi Wachowskimi) czynią uwięzienie bohaterki w sztucznie wykreowanym świecie bardziej wyraźnym. Tytułowym wyjściem z niewoli staje się odpowiedzialne macierzyństwo, chociaż i

¹⁴ Patrz: A. Гугнин, *Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века: феномен и некоторые пути его осмысления*, Москва 1998; Ю. Боров, *Магический реализм: человек живет в реальности, совмещающей в себе современность и историю, сверхъестественность и естественное, паранормальное и обыденное*, [в:] *Теория литературы, том IV, Литературный процесс*, главный редактор Ю.Б. Боров, Москва 2001, s. 421-425; О. Овчаренко, *Магический реализм (продолжение)*, [в:] *Теория литературы...*, s. 425-442. Kislicyn jest autorem rozprawy doktorskiej poświęconej realizmowi magicznemu w prozie Sergieja Kłyczkowa, a także szeregu artykułów na ten temat, których spis można znaleźć na stronie: <https://mosgu.ru/science/ifpi/CV/Kislitsyn/>.

ono stanowi sztuczny twór. Okazuje się, że wolność jest możliwa tylko w ramach zamkniętej rzeczywistości symulaków, dzięki autentycznym uczuciom.

Przestrzeni snów, która podkreśla iluzoryczny charakter rzeczywistości poświęcam też uwagę w tekście „*Schody w pustkę*” - *przestrzeń i sen...* Życie w utworze przedstawione zostaje jako zbiór minionych i przyszłych snów, co rodzi wizję świata, w którym różne wymiary czasoprzestrzenne łączą się ze sobą, a ich granice tracą na znaczeniu. Wyzwoleniem, czyli przebudzeniem ze snu, udającego prawdziwe istnienie, do pełnego życia okazuje się śmierć, co pozwala wskazać analogię do powieści Władimira Nabokowa *Zaproszenie na egzekucję*.

W artykule *Rozgałężenia...* prezentuję sposoby przemieszczania się bohaterów Dołgopiat pomiędzy różnymi wymiarami istnienia. Wyodrębniam trzy sposoby takich przejść: 1) przypadek, niezamierzona ingerencja z zewnątrz, 2) świadoma kreacja innej rzeczywistości przy pomocy nowoczesnej technologii, 3) odcięcie się od swojego życia i próba zaistnienia w inny sposób. Omawiam poszczególne grupy, ilustrując je przykładami z utworów.

Nad motywem domu, który już wcześniej znajdował się w polu moich zainteresowań naukowych, pochylam się w tekście *Dom bez progu i drzwi...* W twórczości pisarki Dom traci swoją podstawową funkcję – nie zapewnia schronienia, w każdej chwili może przeniknąć do niego ktoś nieproszony. Obraz ten staje się metaforą sposobu istnienia współczesnego człowieka – chwiejnego i niepewnego, realizowanego w przestrzeni otwartej i chaotycznej. Ludzie, bezbronni i pozbawieni oparcia, wiodą w świecie koczownicze życie, które symbolizują „domy na kołach” – pociągi.

Dom (w szczególnym swoim wariantcie) zostaje przywołany również w artykule *Miejsca autobiograficzne w twórczości Jeleny Dołgopiat*, w którym przyglądam się, jak kategoria miejsca autobiograficznego, zaproponowana przez Małgorzatę Czermińską¹⁵, realizuje się w prozie pisarki rosyjskiej. Na materiale szeroko rozumianej twórczości Dołgopiat wykazuję, że pisarka spełnia warunki niezbędne do stworzenia takiego miejsca, czyli przyjmuje postawę autobiograficzną oraz posiada rozwiniętą wyobraźnię topograficzną. Omawiam autobiograficzne elementy tej prozy (kreacja bohaterów, czasoprzestrzeń, problematyka, wpływ wykształcenia na unikalny styl), by następnie przeprowadzić analizę miejsca autobiograficznego, do rangi którego urasta Murom – rodzinne miasto autorki. W tym artykule formułuję ważny wniosek, iż specyficzne ujęcie toposu domu i drogi w literackim uniwersum Dołgopiat wynika z doświadczeń dzieciństwa i to właśnie na nich opiera się kreacja przestrzeni w całej jej twórczości.

¹⁵ Patrz: M. Czermińska, *Miejsca autobiograficzne*, „Teksty Drugie” 2011, nr 5, s. 183-200.

B.

Zagadnieniem relacji człowieka z rzeczami w opowiadaniach Dołgopiat zajmuję się w artykułach: *Przedmiot „wyzwalający” i „zniewalający”...*; *Baszmaczkin XX wieku*; *Serce w niewoli przedmiotów czyli Jeleny Dołgopiat wizja świata bez miłości*. Pokazuję w nich, jak ważne w wykreowanym przez pisarkę świecie są dla życia ludzkiego przedmioty. Zwracam też uwagę na podobieństwo rozumienia roli rzeczy przez Dołgopiat do podejścia, jakie prezentowali w tej kwestii Korniej i Lidia Czukowscy.

W pierwszym z artykułów omawiam w kontekście przedmiotów istotny dla twórczości Dołgopiat motyw domu. Okazuje się, że dom – przedłużenie duszy człowieka – tworzą właśnie rzeczy. Jak wykazuję na podstawie analizy wybranych opowiadań, mogą one uwalniać człowieczeństwo bohaterów, lecz także go pozbawiać.

W artykule drugim, przeprowadzając porównanie bohatera Dołgopiat z Akakijem Akakijewiczem, analizuję przedstawiony przez pisarkę wpływ relacji człowieka z przedmiotami na kształtowanie się jego tożsamości. Dołgopiat, przywołując obraz małego człowieka, nieco inaczej niż Gogol rozstawia akcenty, jednak w obu przypadkach płaszcz staje się przyczyną znaczącej zmiany w osobowości i funkcjonowaniu bohatera.

W ostatnim z tekstów zwracam uwagę na problem samotności człowieka, wynikający m.in. z bezpiecznego zastępowania stosunków z ludźmi – relacją z przedmiotami, a także na możliwość wykorzystania rzeczy do kreacji hiperrzeczywistości. W tej sytuacji przedmioty zostają sprowadzone do roli „fałszywego świadka”.

C.

W artykułach *„Na początku było słowo”...* i *W poszukiwaniu żywego słowa...* na przykładzie wybranych utworów pisarki podejmuję namysł nad wpływem słowa na egzystencję ludzką. Zdaniem Dołgopiat jest on nie do przecenienia. W pierwszym z artykułów nakreśliłam problem, który następnie rozwijam w drugim. Z twórczości pisarki wyłania się postmodernistyczny obraz świata-tekstu, w którym różne głosy i inne teksty mieszają się ze sobą. Słowo stanowi akt kreacji i determinuje egzystencję bohaterów. Bardzo istotna okazuje się kwestia odpowiedzialności za wypowiedziane słowo, którego nie da się cofnąć. Słowa mogą jednak także utrudniać kontakt z innymi, o czym świadczą marzenia bohaterów o komunikacji dusz na poziomie niewerbalnym. Staje się ona udziałem jednego zaledwie bohatera, jest bowiem możliwa tylko dzięki zakorzenieniu w przestrzeni wartości uniwersalnych (symbolizowanych przez Dom). Żywe słowo ratuje go przed zgubą w świecie symulaków, której doświadczają pozostali bohaterowie.

Do I części cyklu włączam także artykuł *«Живое» и «мертвое» в небинарной модели мира: избранные рассказы Елены Долгопят*, w którym analiza kategorii życia i śmierci w opowiadaniach Dołgopiat pozwala wskazać na ich podobieństwa do rozwiązań twórczych Michaiła Bułhakowa i Andrieja Płatonowa. Śmierć nie oznacza bowiem końca istnienia, a jedynie przejście do innego wymiaru egzystencji. Bardzo istotna okazuje się pamięć, której utrata zostaje porównana do śmierci, a sama ona, nawet jeżeli dotyczy wydarzeń nieprawdziwych – nadaje istnieniu sens. Pisarka konstruuje świat, w którym odzwierciedla się myśl Jeana Baudrillarda o niemożliwości odróżnienia iluzji od rzeczywistości, a binarne opozycje przestają obowiązywać. Jeżeli człowieka otacza pustka, to jest martwy, nawet jeśli żyje w sensie fizycznym. Ale kiedy pamięć o minionych wydarzeniach wywołuje w nim uczucia – z pewnością żyje.

Badania, przeprowadzone w ramach pracy nad artykułami tej części cyklu, pozwalają scharakteryzować uniwersum Dołgopiat jako odpowiadające postmodernistycznej wizji świata. Bohaterowie błądzą pomiędzy różnymi wymiarami rzeczywistości i wariantami swego losu, próbują samodzielnie kreować siebie i własne życie, jednak najczęściej nie mogą zmienić biegu rzeczy. Wszyscy poszukują odpowiedzi na pytanie o sens swego istnienia, która zawiera się w przestrzeni wartości uniwersalnych. W świecie, w którym nie wiadomo, co jest prawdziwe, a co tylko iluzją – jedynie uczucia nie dają się zanegować.

II. *„Fantastyczne dopuszczenie” – współczesna rzeczywistość w zwierciadle literatury rosyjskiej* („Фантастическое допущение” – współczesna rzeczywistość w zwierciadle literatury rosyjskiej)

Druga część cyklu, posiadająca charakter komparatystyczny, wyrasta z potrzeby namysłu nad sposobem kreowania wizji świata przez współczesnych pisarzy rosyjskich. Porównanie realizacji tych samych motywów (domu, starości, wolności, światów alternatywnych) u autorów, niekiedy bardzo różniących się od Dołgopiat (Władimir Kantor, Anatolij Pristawkin, Anna Starobiniec), pozostającej w centrum moich zainteresowań badawczych, pozwala dostrzec pewne tendencje, zarysowujące się w podejściu danych twórców do uniwersalnych problemów egzystencjalnych.

Motywowi wolności w opowiadaniach Dołgopiat i Kantora poświęcam publikacje: *Czy życie jest więzieniem?...* oraz *O starości i wolności w opowiadaniach Władimira Kantora i Jeleny Dołgopiat*. W pierwszej z nich wolność jest omawiana w perspektywie heterotopii Michela Foucaulta. Zarówno Władimir Kantor, jak i Jelena Dołgopiat, wykorzystują tę

specyficzną konstrukcję czasoprzestrzeni jako narzędzie poznania współczesnego świata i człowieka. W analizowanej opowieści Kantora akcja toczy się w szpitalu, który stanowi niemal klasyczny przykład *przestrzeni innej*. Dołgopiat wybiera natomiast pociąg i kawiarnię, miejsca nie tak oczywiste, aczkolwiek również łączące w sobie przestrzenie mityczne i realne, stojące w opozycji do „miejsc normalnych” i podające w wątpliwość normy oraz reguły życia. Wszystkie te miejsca oznaczają konieczność chwilowego zatrzymania, która znacząco wpływa na egzystencję bohaterów i ich bliskich. W artykule pokazuję cechy heterotopii realizujące się w wybranych do analizy utworach i poddaję interpretacji sensory, które ze sobą niesie. Należy zauważyć, że utwór Kantora ma wymowę bardziej optymistyczną, jako że bohater znajduje sposób na nadanie swemu życiu trwałego sensu. Taką moc posiada miłość i Dom-twierdza. U Dołgopiat natomiast bohaterowie pozostają zagubieni pomiędzy przestrzeniami świata wirtualnego i rzeczywistego, a także ich rozmaitymi odgałęzieniami. W artykule tym, w ślad za Natalią Iwanową, określam metodę twórczą obojga pisarzy terminem *ultra fiction*, który na danym etapie badań wydał mi się najbardziej adekwatny.

W drugiej publikacji zajmuję się wolnością w kontekście starości. Ta ostatnia w społeczeństwie rosyjskim stanowi temat bardzo trudny i bolesny. I Kantor, i Dołgopiat kreślą w swych utworach obraz świata okrutnego, zatowizowanego, rządzonego siłą prymitywnego człowieka i pieniądza. Świat, w którym starsi ludzie okazują się niepotrzebni i w zasadzie skazani na śmierć. Za dominantę opowiadania Dołgopiat uznaję kategorię *nieistnienia*, jako że wszystkie staruszki przypominają u niej bardziej zjawy niż żywych ludzi. Zresztą samą opowieść, prowadzoną przez bohaterkę na internetowym blogu też można rozpatrywać jako wpisującą się w tę kategorię, nie ma bowiem pewności, że nie została przez nią wymyślona. Starsi bohaterowie analizowanych utworów tracą wolność z racji wieku i ograniczeń społecznych. Kantor za nieludzki system wini państwo. Dołgopiat rozszerza ujęcie problemu, wskazując na związek wolności z samotnością oraz na nieumiejętność tworzenia więzi przez ludzi młodych, żyjących głównie w przestrzeni wirtualnej.

Artykuł *Osobliwe warianty rzeczywistości w utworach fantastycznych Jeleny Dołgopiat i Anny Starobiniec* pozwala mi odkryć wiele podobieństw pomiędzy twórczością porównywanych w nim pisarek. Prozę Anny Starobiniec również zaliczam do *ultra fiction*, któremu w tym tekście poświęcam nieco więcej uwagi. Przybliżam termin Iwanowej i zestawiam go z pojęciem *trans-meta-realizm*, określającym, jak sądzę, to samo zjawisko. Annę Starobiniec, znacznie od Dołgopiat młodszą, cechuję, jak stwierdzam, bardzo podobne postrzeganie świata i kondycji człowieka, który, tak jak u Dołgopiat, gubi się pomiędzy różnymi wariantami rzeczywistości i poszukuje własnej tożsamości. Także iluzoryczność

świata i problem śmierci znajdują się w centrum jej zainteresowań. Podobne są również specyficzne konstrukcje czasoprzestrzenne, które akcentują fantastyczne przesunięcie w rzeczywistości, prowadzące do powstania osobliwych jej wariantów. U Starobiniec, tak samo jak u Dołgopiat, pociąg staje się portalem pomiędzy różnymi światami, a życie okazuje się symulacją, której początku i końca nie da się określić. Prozę obu autorek trafnie charakteryzuje termin *pomiędzy*, do którego można sprowadzić istotę ich problematyki. Ponadto pisarki zbliża swoista hybrydyczność gatunkowa i gra z konwencją. Najistotniejszym punktem wspólnym jest z pewnością łączenie codzienności z motywami fantastycznymi. Dołgopiat i Starobiniec różnią natomiast techniki pisarskie: świat przedstawiony u Dołgopiat przypomina senny letarg bądź otępienie. Starobiniec natomiast stara się przestraszyć odbiorców. W tym celu wykorzystuje techniki klasyków dziewiętnastowiecznej fantastyki, które jednak uwspółcześnia. Pojawiają się też u niej liczne postaci fantastyczne, których w uniwersum Dołgopiat nie ma.

W tekście *Dom marzeń i snów. Opowiadania Jeleny Dołgopiat i Anatolija Kurczatkina* po raz kolejny poddaję analizie motywu Domu w twórczości Dołgopiat, ale tym razem na materiale nowych opowiadań autorki. W cyklu *Ziemia i niebo* z 2016 roku, którym się zajmuję, pisarka przesuwa akcenty – bohaterowie wprawdzie nadal poszukują własnej bezpiecznej przystani, jednak wyraźnie dominuje w nim archetypiczna wizja domostwa rodem z myśli Martina Heideggera i Gastona Bachelarda. Dom stanowi Kosmos – wartość stałą i niezmienną, w odróżnieniu od przestrzeni na zewnątrz, na którą człowiek nie ma żadnego wpływu. Zostaje to w opowiadaniach podkreślone poprzez ciekawe realizacje motywu okien. Bardzo istotny okazuje się także związek z ziemią, która daje siłę i pozwala budować, czyli zamieszkiwać.

W omawianej publikacji obiektem mojego zainteresowania uczyniłam także prozę Kurczatkina, która zdecydowanie kontrastuje z utworami Dołgopiat. Bohaterom wyraźnie brakuje kontaktu z ziemią, korzeni i aksjologicznego centrum, wokół którego mogliby wznieść swoje domostwa. W opowiadaniach pisarza można dostrzec cechy przypowieści, a ich wymowa jest niezwykle pesymistyczna. Wszyscy bohaterowie ignorują otrzymywane ostrzeżenia, nawet błagania własnej duszy o pomoc pozostają nieskuteczne. Bezdomność fizyczna staje się odzwierciedleniem tej egzystencjalnej, która od dawna była ich udziałem. Tym, co łączy bohaterów obojga pisarzy jest tęsknota za własnym miejscem w świecie. Postaci Dołgopiat zdają się jednak bogatsze o wiedzę, gdzie go szukać i jak budować.

Analiza utworów Jeleny Dołgopiat, Władimira Kantora, Anatolija Kurczatkina i Anny Starobiniec pozwala wysnuć wniosek, iż pisarzy tych cechuje podobne postrzeganie współczesnego świata. Jawi się on w ich utworach jako chaotyczny i zagrażający. Przeciwwagę

mogą zapewnić jedynie trwałe wartości uniwersalne. Nie wszystkim bohaterom udaje się jednak stworzyć Dom-twierdzą, czy nawiązać autentyczną relację z drugim człowiekiem. Analizowane utwory zdają się potwierdzać spostrzeżenie Iwanowej, że rzeczywistość zdecydowanie wymaga opisu wykraczającego poza ramy tradycyjnego realizmu, a elementy fantastyczne pozwalają na bardziej wnikliwe ukazanie problemów człowieka XX i XXI wieku.

III. „Kropla magii w rzece codzienności”. Realizm magiczny w twórczości Jeleny Dołgopiat

Ostatnia część cyklu poświęcona została zagadnieniu realizmu magicznego w twórczości Dołgopiat. Wieloletnie badania prozy pisarki doprowadziły mnie do konstatacji, że uzasadnione i najbardziej trafne będzie rozpatrywanie jej utworów jako współczesnej odmiany realizmu magicznego. Zaznaczyć muszę, że pisanie o realizmie magicznym łączy się z pewnym problemem natury metodologicznej. Brakuje bowiem jednoznacznej jego definicji, a różni badacze piszą o nim jako o prądzie literackim (np. Henryk Markiewicz, Grzegorz Gazda), nurcie (m.in. Katarzyna Mroczkowska-Brand, Tomasz Pindel, Aleksandr Gugnin), zjawisku (np. Shannin Schroeder), fenomenie (m.in. Marisa Bortolussi, Aleksandr Gugnin, Olga Osipowa), tendencji estetycznej (np. Johann Biedermann, Grzegorz Gazda, Irena Hübner), czy szczególnie sposobie postrzegania świata (Olga Osipowa). W swoich badaniach decyduję się przyjmując pojęcie nurtu, jako że prace uczonych tak właśnie postrzegających realizm magiczny stanowią najważniejsze oparcie dla moich rozważań. Zgadzam się jednak z Gugninem, że realizm magiczny stanowi „równanie z wieloma niewiadomymi”¹⁶ i, jak zauważa Mroczkowska-Brand, tajemnica i zagadka muszą pozostać jego częścią konstytutywną, bowiem: „[...] cóż by to był za realizm magiczny, którego magia została by dokładnie wytłumaczona, określona, a nie daj Boże jeszcze zmierzona czy zważona?”¹⁷.

Ta część cyklu liczy pięć publikacji i jest w mojej opinii najważniejsza. Otwiera ją artykuł *Przenikanie się światów „żywych tu i żywych tam”*. *Opowiadania Jeleny Dołgopiat jako wariant rosyjskiego realizmu magicznego*. Swoje rozważania rozpoczynam od wstępu, który ma ukazać zasadność pisania o realizmie magicznym we współczesnej literaturze rosyjskiej. W tym celu charakteryzuję realizm magiczny, przytaczam jego definicje i historię. Przywołuję pracę Mroczkowskiej-Brand, która pokazuje jak zjawisko to rozwija się w XX i

¹⁶ А. Гугнин, *Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века...*, s. 14.

¹⁷ К. Мроczkowska-Brand, *Презучия innego porzядku...*, s. 271.

XXI wieku na wszystkich niemal kontynentach. Za Pindlem podaję fundamentalne cechy realizmu magicznego w literaturze, a następnie przyglądam się im w tomie prozy Dołgopiat *Ojczyzna*. Analiza poszczególnych utworów pozwala stwierdzić, że posiadają one jak najbardziej realistyczno-magiczne struktury czasowo-przestrzenne oraz narracyjne. Do realizmu magicznego zbliża je również charakterystyczne obcowanie bohaterów z duchami, a raczej „żywymi tam”, by użyć niezwykle trafnego sformułowania Mroczkowskiej-Brand. W przypadku pisarki rosyjskiej nie zawsze są to nawet duchy czy zmarli, ale np. też osoby wskrzeszone albo czyjeś kopie, inne warianty bohatera. Elementy niesamowite zostają wprowadzone do realistycznie opisanego świata w sposób naturalny, co prowadzi do ich postrzegania jako integralnej części rzeczywistości. Jednocześnie codzienność nabiera w percepcji poszczególnych bohaterów cech niezwykłych, zostaje sprowadzona wręcz do kategorii cudu. Utwory te poszerzają więc postrzeganie rzeczywistości i przywracają równowagę pomiędzy jej różnymi wymiarami (np. światem widzialnym i zaświatami), co wpisuje je w definicję nurtu Mroczkowskiej-Brand.

W artykule *„Sytuacja pociągu” jako metafora twórczości Jeleny Dołgopiat...*, powołując się na ustalenia badaczy rosyjskich (Aleksandr Gugin, Jelizawieta Masłowa), przekonuję, że realizm magiczny można obecnie traktować już jako zjawisko uniwersalne. Za Guginem omawiam przyczyny niechęci do niego w ZSRR i przedstawiam niezwykle ciekawe porównanie realizmu magicznego z socjalistycznym. Wskazuję także, których pisarzy rosyjskich badacze zaliczają do przedstawicieli tego nurtu. Przechodząc w ten sposób do twórczości Jeleny Dołgopiat, koncentruję się na figurze pociągu, która pełni w niej bardzo istotną rolę i często, to właśnie za jej pośrednictwem, w utworach ujawniają się cechy realizmu magicznego. Znaczenia konotowane przez pociąg rozszerzają bowiem rozumienie rzeczywistości i otwierają ją na inne wymiary, co pokazuję na przykładach konkretnych tekstów. Ponadto stwierdzam, że w tych opowiadaniach pisarki, gdzie pociąg się nie pojawia, mamy do czynienia z „sytuacją pociągu”, opisaną przez Wiaczesława Kuricyna i bardzo trafnie charakteryzującą status egzystencjalny bohaterów Dołgopiat¹⁸. Nawet kiedy nie podróżują oni w sensie dosłownym, i tak znajdują się „pomiędzy” (o kategorii tej pisałam już we wcześniejszej części cyklu) różnymi wariantami swego życia czy też wymiarami czasowo-przestrzennymi. „Sytuacja pociągu” pozwala na opis rzeczywistości poszerzonej o to, co

¹⁸ Patrz: В. Курицын, *Мы поедem с тобою на «А» и на «Ю»*, «Новое литературное обозрение» 1992, № 1, s. 297.

niezwykłe, a jednak stanowiące jej integralną część. Staje się więc ona w moim rozumieniu nie tylko metaforą twórczości pisarki, lecz także całego nurtu.

Kolejną publikację tej części cyklu, zatytułowaną *Вечный повтор? Категория времени в произведениях Елены Долгопят*, poświęcam analizie kategorii czasu. Wybieram opowiadania pisarki, w których czas jest szczególnie wyeksponowany. Zgodnie ze specyfiką czasu w realizmie magicznym, kategoria ta odzwierciedla charakterystyczne dla danego nurtu spojrzenie na świat i poszerza ramy mikrokosmosu bohaterów. Gugin wyodrębnia trzy sposoby konstruowania czasu w utworach, zaliczanych do realizmu magicznego, które pozwalają pokazać opisywaną realistycznie rzeczywistość w innym świetle: „zawieszenie” w czasie, swobodne poruszanie się w nim we wszystkich kierunkach oraz współistnienie przeszłości, teraźniejszości i przyszłości jednocześnie¹⁹. W swoim artykule omawiam po kolei wszystkie te przypadki w utworach Dołgopiat. Czas, który zamiera, pozwala odkryć bohaterowi tajemne aspekty istnienia lub prawdę o życiu. Magiczne właściwości czasu umożliwiają też np. wędrówki pomiędzy różnymi wymiarami istnienia, a także rodzą pytanie o prawdziwy charakter wydarzeń. Kolista konstrukcja czasu nawiązuje do idei wiecznych powrotów Friedricha Nietzschego, która w tekstach pisarki przyjmuje oryginalne formy.

W artykule *Bohater pomiędzy dwoma światami...* przedstawiam ustalenia Anny Sobieskiej, dotyczące wewnętrznego pokrewieństwa realizmu magicznego z symbolizmem rosyjskim²⁰. Następnie pokazuję, jak sposoby zestrzajania perspektywy realistycznej i magicznej, charakterystyczne dla powieści symbolistycznej, realizują się w opowiadaniach Dołgopiat. Co ciekawe, w jej utworze, który analizuję, podobnie jak w symbolizmie, tylko osobie o szczególnej wrażliwości dane jest zobaczyć prawdziwy (nieograniczony materia) obraz świata. Postać bohatera u Dołgopiat, tak jak u symbolistów, staje się łącznikiem pomiędzy rzeczywistością realistyczną i nadnaturalną. Swoje rozważania kończę wskazaniem za Sobieską różnic pomiędzy symbolizmem a realizmem magicznym.

W ostatniej publikacji tej części cyklu: *Nie-żywi bohaterowie twórczości Jeleny Dołgopiat*, pochylając się nad opowiadaniem pisarki, przeprowadzam analizę postaci o niejasnym statusie ontologicznym, które można zaliczyć w poczet siły nieczystej. Tego rodzaju bohaterowie bardzo często pojawiają się we współczesnej kulturze rosyjskiej, o czym zajmując pisze w swojej książce Aleksandr Etkind, wiążący ów fakt z okrutną przeszłością

¹⁹ А. Гугнин, *Магический реализм в контексте литературы и искусства XX века...*, s. 42.

²⁰ А. Собеская, *Реализм магичный роsyjsких symbolistów (на materiale „Среbrного голѣbia” Андрия Bieleго, [w:] Реализм магичный. Теория и реализации артыстичные*, red. J. Biedermann, G. Gazda, I. Hübner, Łódź 2007, s. 263-271.

okresu radzieckiego i nieprzepracowaną traumą²¹. Takie postaci w twórczości Dołgopiat dzielę na kilka grup: zmarli, którzy powracają jako duchy; wskrzeszeni; wirtualne postaci stworzone w sieci lub udawane przez bohaterów; bohaterowie, którzy jakby przestają istnieć w świecie rzeczywistym: znikają, przenoszą się do innego wymiaru lub na odwrót – żyją wiecznie, poza czasem; niewidzialni, czyli przyjmujący szczególną formę pomiędzy istnieniem, a nieistnieniem. W swoim tekście koncentruję się na analizie postaci z grup, które najwyraźniej odwołują się do słowiańskiej tradycji folklorystycznej, a zatem realizują kolejną cechę literatury magicznego realizmu, której do tej pory w utworach pisarki rosyjskiej nie dostrzegałam. Uwagę poświęcam zatem osobom zmarłym, powracającym jako duchy oraz niewidzialnym. Pokazuję związek bohaterów z wierzeniami ludowymi, nie pomijając, rzecz jasna, charakterystycznych dla realizmu magicznego relacji „żywych tu” z „żywymi tam”.

Inspirujące było dla mnie spostrzeżenie Tomasza Pindla, że nie ma pisarzy realistyczno-magicznych, są jedynie takie utwory²². W niniejszej części cyklu udowadniam, że w przypadku Dołgopiat można wskazać ich wiele. Sposób przedstawiania świata przez pisarkę jak najbardziej wpisuje się w model charakterystyczny dla tego nurtu. Wszystkie cechy jej prozy, o których pisałam wcześniej: niezwykle konstrukcje czasoprzestrzeni, kreacje bohaterów, skomplikowane układy narracyjne, finezyjne wplatanie do szczegółowo opisanej i rozpoznawalnej rzeczywistości elementów nadprzyrodzonych, w sposób wskazujący na to, że są one integralną częścią świata, dostrzeganie cudowności w codzienności, czerpanie z tradycji ludowej, a także literackiej – prowadzą do kreacji szczególnych wariantów realności, znoszących opozycje binarne. Postmodernistyczne tendencje, przejawiające się w prozie Dołgopiat, na które wskazywałam przede wszystkim w pierwszej części cyklu, również okazują się współgrać z cechami współczesnego realizmu magicznego. Według Mroczkowskiej-Brand bowiem dyskurs postmodernistyczny stanowi element typowej dla Europy odmiany nurtu²³. O związkach pomiędzy realizmem magicznym a tendencjami postmodernistycznymi piszą także Anna Sobieska²⁴ oraz Grzegorz Gazda²⁵ i Anatolij Skworcow²⁶.

²¹ Patrz: A. Эткинд, *Кривое горе. Память о непогребенных*, авторизованный перевод с английского Вл. Макарова, Москва 2016.

²² Patrz: T. Pindel, *Realizm magiczny. Przewodnik...*, s. 90.

²³ Patrz: K. Mroczkowska-Brand, op. cit., s. 264.

²⁴ A. Sobieska, op. cit., s. 270.

²⁵ Patrz: G. Gazda, *Słownik europejskich kierunków i grup literackich XX wieku*, Warszawa 2000, s. 550.

²⁶ Patrz: A. Skworcow, *Niektóre cechy realizmu magicznego w rosyjskiej poezji przełomu tysiącleci*, przeł. D. Szajnert, [w:] *Realizm magiczny. Teoria i realizacje...*, s. 307- 308.

Cykl *Twarze rosyjskiego realizmu magicznego*

Artykuły tworzące ten cykl wyrastają z chęci kontynuowania badań nad współczesnym rosyjskim realizmem magicznym. W jednym z nich rozpatruję w tym kontekście opowieść Władimira Kantora, którego twórczość już wcześniej wchodziła w zakres moich zainteresowań naukowych, a dwa poświęcone są powieści *Dom, w którym...* Mariam Patrosjan z roku 2009. Pierwsza, i jak zapewnia autorka – jedyna, powieść ormiańskiej rysowniczkini od razu zdobyła ogromny rozgłos i otrzymała nagrodę „Russkaja premija” („Русская премия”) oraz nagrodę czytelników w konkursie „Bolszaja kniga” („Большая книга”), a także kilka innych wyróżnień. Bardzo szybko zyskała też rzeszę wielbicieli oraz status utworu kultowego. Tę niezwykłą powieść, która zdecydowanie stanowi przykład literatury realistyczno-magicznej poddaję analizie w tekstach: *Miłość poza czasem i przestrzenią...* i «*Деятельность расширенных значений*»... W pierwszym z nich, aby pokazać miłość bohaterów, która pozostaje zagadkowa i do końca niewyjaśniona, lecz wznosi się ponad czas, przestrzeń i śmierć, omawiam najpierw szczegółowo topografię i czas w Domu. Kategoria czasoprzestrzeni ma bowiem w tej powieści bardzo szczególny charakter. Dom-internat dla dzieci niepełnosprawnych stanowi ich cały świat i wyraźnie jest przeciwstawiany Światowi Zewnętrznemu postrzeganemu jako obcy i zagrażający. Dom łączy w sobie nieznaną ilość przestrzeni, pomiędzy którymi mogą przemieszczać się mieszkające w nim dzieci. Z pewnością wyróżnić należy jego „podszewkę”, która kryje się za miejscami widzialnymi i oczywistymi, a także Las – kwintesencję magiczności, do którego można dostać się z „podszewki”. Miejscami szczególnie nacechowanymi są także, zgodnie z myślą Bachelarda, piwnica i strych oraz lazaret zwany Cmentarzyskiem. Czas rządzi się w Domu własnymi prawami – może się np. zatrzymać, a najistotniejsze dla utworu wydaje się jego wyobrażenie w formie kolistej, przekładające się na losy bohaterów. Płaszczyzny czasowe przeplatają się także w strukturze powieści. W narodzinach miłości pomiędzy bohaterami ważną rolę odgrywają wędrówki poprzez różne wymiary istnienia.

Artykuł drugi jest skonstruowany wokół fundamentalnych cech realizmu magicznego, które śledzę w powieści. Oprócz szczegółowej analizy czasu i przestrzeni omawiam także metamorfozy bohaterów, ich stosunek do śmierci i relacje z duchami. Poświęcam też uwagę strukturze narracyjnej i związkom z dyskursem postmodernistycznym (wyrażającym się np. poprzez intertekstualność). Wskazuję również na nieco baśniowy charakter utworu, który wynika m.in. z różniącego utwór od realizmu magicznego nieokreślonego miejsca i czasu akcji.

Publikacja *Zjawy wokół nas. Opowieść Władimira Kantora jako przykład realizmu magicznego* omawia cechy nurtu w opowieści Kantora. Pokazuję więc obecność siły nieczystej w życiu bohatera, którą postrzega on jako coś naturalnego, a także jego kontakty ze zjawami, zyskujące wymiar metafory społecznej. Rosja jawi się ponadto w utworze jako przestrzeń, w której zgodnie koegzystują ze sobą nauka, baśnie, mity i przesady, co wpisuje ją w realistyczno-magiczny model rzeczywistości. Również sytuacja narracyjna opowieści (bohater opowiada swoją historię z trumny na własnym pogrzebie) potwierdza fakt poszerzenia rzeczywistości o inne wymiary istnienia. Zakończenie utworu wpisuje się w obraz świata nieograniczonego materią i zgodnie z tradycją realizmu magicznego pozostawia czytelnika w niepewności. Zupełnie nie wiadomo, co wydarzyło się naprawdę, a co stanowi jedynie szalony sen. Granice pomiędzy przestrzenią „życia tu” i „życia tam” zostają zniesione.

Wyniki badań, zaprezentowane w cyklu, zwłaszcza w połączeniu z cyklem „*Osobliwe warianty rzeczywistości*”. Proza *Jeleny Dołgopiat*, dowodzą, (w ograniczonym co prawda zakresie), że realizm magiczny faktycznie jest nurtem wciąż obecnym w literaturze, który rozwija się na różne sposoby. Stanowi zatem bez wątpienia skuteczne narzędzie do mówienia o współczesnym świecie oraz podejmowania prób jego zrozumienia. Każdy z analizowanych przeze mnie twórców nadaje mu w swoich utworach unikalny, niepowtarzalny koloryt: Kantor odnosi się do problemów społecznych, a jego utwory mają charakter nieco intelektualny, m.in. dzięki odwołaniom do prac naukowych bądź literackich. Petrosjan tworzy świat o wymiarze uniwersalnym, bardzo baśniowy, ale też zakorzeniony w rzeczywistości. Abstrahując od braku konkretnego miejsca i czasu akcji, jej wariant realizmu magicznego wydaje się najbardziej klasyczny. U Dołgopiat natomiast świat przedstawiony łączy się często z poetyką snu, a także nowoczesnymi wynalazkami technologicznymi. Z całą pewnością zagadnienie realizmu magicznego we współczesnej literaturze rosyjskiej zasługuje na dalsze badania i całościowe opracowanie. Prezentowane przez mnie cykle artykułów stanowią przyczynek do bardziej szczegółowych dociekań naukowych.

Wyniki badań

Uważam, że omawiane cykle monograficzne stanowią oryginalną pracę poświęconą twórczości współczesnych pisarzy rosyjskich, zasługujących na uwagę polskiego czytelnika. Szczególną wartość, w moim odczuciu, mają badania nad rosyjskim realizmem magicznym, zarówno w prozie najbardziej mnie interesującej Jeleny Dołgopiat, jak i Mariam Petrosjan oraz Władimira Kantora. Mój wkład w rozwój dyscypliny literaturoznawstwo polega na:

1. Wniesieniu wyników wieloaspektowej analizy twórczości prozatorskiej Jeleny Dołgopiat.
2. Pierwszym w Polsce i na świecie szczegółowym omówieniu prozy Dołgopiat.
3. Uporządkowaniu i opisanu wiedzy na temat rozwoju realizmu magicznego w literaturze rosyjskiej.
4. Wykazaniu, że realizm magiczny nadal aktywnie się rozwija i stanowi ważne zjawisko w najnowszej literaturze rosyjskiej.
5. Zaprezentowaniu w perspektywie realizmu magicznego twórczości Jeleny Dołgopiat, Władimira Kantora i Mariam Petrosjan.

II. Pozostałe osiągnięcia naukowe stanowiące znaczny wkład w rozwój dyscypliny

Monografia:

Archetyp DOMU w dwudziestowiecznej literaturze rosyjskiej. Lidia Czukowska, Jurij Trifonow, Anatolij Pristawkin, Collegium Columbinum, Kraków 2008.

Zanim moje zainteresowania naukowe skoncentrowały się na najnowszej literaturze rosyjskiej, dotyczyły one twórczości pisarzy rosyjskich XX wieku, co znalazło wyraz w dysertacji doktorskiej oraz szeregu publikacji. W tym obszarze zajmowała mnie szczególnie kwestia zagadnienia bezdomności egzystencjalnej i zakorzenienia bohaterów prozy trzech ważnych autorów okresu radzieckiego: Lidii Czukowskiej, Jurija Trifonowa i Anatolija Pristawkina. Interesujące mnie zagadnienia analizowałam poprzez archetyp Domu, którego przejawy śledziłam w wybranych dziełach literackich wskazanych pisarzy. Metodologiczny horyzont moich badań wyznacza przede wszystkim myśl Martina Heideggera, Carla Gustava Junga, Mircei Eliadego, Gastona Bachelarda, Simone Weil i Anny Legeżyńskiej. Analizę archetypu Domu przeprowadzam więc w oparciu o badanie wartości niematerialnych, obrazów symbolicznych i podświadomych działań bohaterów, podążających za niezmiennym i wspólnym dla wszystkich ludzi wzorcem.

Największym moim osiągnięciem naukowym w tym zakresie jest wydana w roku 2008 monografia *Archetyp DOMU w dwudziestowiecznej literaturze rosyjskiej...* Otwiera ją rozdział, zatytułowany *Archetyp mitologiczny – Dom*, przedstawiający znaczenie figury Domu dla sposobu istnienia człowieka na Ziemi w ujęciu Heideggera oraz Eliadego. Staje się on odwzorowaniem kosmogonii, a jego wzniesienie rozpoczyna zawsze wyznaczenie sfery świętej – „środka”, stanowiącego punkt odniesienia całej egzystencji ludzkiej. W

zdesakralizowanej rzeczywistości XX wieku niezbędna do stworzenia Domu „orientacja w świecie” wyraża się poprzez „nieprzestrzenne centrum aksjologiczne”²⁷, czyli wybór pewnej wartości nadrzędnej i budowania życia w oparciu o nią. W rozdziale tym kreślę tło historyczne konieczne dla dalszego wywodu, przedstawiając m.in. dzieło o niebagatelnym znaczeniu dla rosyjskiego modelu zamieszkiwania – szesnastowieczny *Domostroj*. Omawiam także najważniejsze utwory klasyków XIX i początku XX wieku: Lwa Tołstoja, Fiodora Dostojewskiego, Iwana Gonczarowa, Antona Czechowa i Iwana Bunina, którzy w swoich dziełach kreują wizje Domu-arki, Domu-gniazda, Domu-willi, szlacheckiego gniazda i daczy. Bardzo pomocne okazały się przy tym badania Wasilija Szczukina²⁸. Rozdział kończę przedstawieniem totalizacji życia politycznego i społecznego w Rosji po przewrocie bolszewickim. Pokazuję, jak nowa ideologia zanegowała tradycyjne wartości, by w ich miejsce wprowadzić religię polityczną. Koncentruję się na dążeniu władzy sowieckiej do wyhodowania nowej „rasy” ludzkiej – istot wykorzenionych i pozbawionych każdej z możliwych form oparcia. Zwracam uwagę, że działania władz miały na celu nie tylko zwalczenie rodziny jako źródła siły jednostki i potencjalnej ostoji niezależności, ale unicestwienie właśnie archetypu – najtrwalszej części całej kultury i psychiki ludzkiej.

W kolejnych rozdziałach przechodzę do analizy archetypu Domu w twórczości Czukowskiej, Pristawkina i Trifonowa, przy czym zaznaczyć należy, że zasadę porządkującą materiał badawczy stanowi nie czas powstania i wydania ich dzieł, lecz teza sformułowana przez Legeżyńską, znakomicie charakteryzująca kondycję duchową człowieka radzieckiego: „Upływ czasu [...] odbywa się [...] od arkadii, przez katastrofę, ku nowemu ładowi świata”²⁹. Taki zabieg kompozycyjny prezentuje utwory literackie według systemu „dziań się” zawartych w ich fabułach, co ułatwia ukazanie stopniowej transformacji pojęcia Dom. Zestawienie utworów Czukowskiej, Pristawkina i Trifonowa pozwala prześledzić ewolucję archetypu Domu w literaturze rosyjskiej na przestrzeni pięćdziesięciu lat rządów komunistycznych.

W rozdziale drugim monografii, noszącym tytuł *Od Domu ku antydomowi*, poddaję analizie opowieści Czukowskiej. Rzeczywistość przedrewolucyjną, swego rodzaju Arkadię oraz nadejście katastrofy, niszczącej stary porządek świata opisuje ona w autobiograficznym utworze *Pamięci dzieciństwa. Wspomnienia o Korniejku Czukowskim*. Pisarka pokazuje Dom, w którym życie podporządkowane jest jasno określonej hierarchii wartości, na czele ze sztuką,

²⁷ A. Legeżyńska, *Dom i poetycka bezdomność w liryce współczesnej*, Warszawa 1996, s. 19.

²⁸ Patrz: В. Щукин, *Спасительный кров. О некоторых мифопоэтических истоках славянофильской концепции Дома*, „Studia Slavica Hung.” 1994, nr 39, s. 101-116.

²⁹ A. Legeżyńska, op. cit., s. 50.

twórczą pracą i nauką. Ojciec stwarza Dom-bezpieczne schronienie dla swej rodziny, jest także pierwszym i najważniejszym nauczycielem dzieci. Wspomnienia Czukowskiej traktuję jako punkt wyjściowy do ukazania zmian, które zaszły w kolejnych latach władzy radzieckiej.

W kolejnym analizowanym utworze – *Sofia Pietrowna* – Czukowska pokazuje przyczyny, etapy i konsekwencje niszczycielskiej polityki ZSRR, odcinającej ludzi od tradycji dających siłę duchową. Jej opowieść można uznać za ilustrację procesu wykorzenienia, któremu zostaje poddane społeczeństwo. Prowadzi on do deformacji archetypu Domu i Matki. Dom zamienia się w antydom – miejsce cierpienia i śmierci. W opowieści *Zanurzenie*, którą analizuję w dalszej części rozdziału, autorka porusza natomiast kwestię realizacji etosu inteligenta. Tylko twórczość, przekazująca pamięć i prawdę o niedawnych wydarzeniach, pozwala wznieść bohaterce Dom duchowy, jedyne możliwe schronienie w strasznej przestrzeni radzieckiego państwa.

W rozdziale *Koczownicza rzeczywistość pustyni* omawiam sierocą egzystencję bohaterów powieści Anatolija Pristawkina *Nocowała ongi chmurka złota*. Chłopcy-sieroty są pozbawieni pamięci o swoim pochodzeniu, ale podejmują wędrówkę w poszukiwaniu własnego miejsca w świecie i w drodze odkrywają istotę zamieszkiwania. Staje się to możliwe dzięki ich otwarciu na wartości uniwersalne, którego pozbawieni są w utworze dorośli, również bezdomni i tułający się we wrogiej przestrzeni ZSRR. Peregrynację bohaterów postrzegam jako metaforę błędzenia po mentalnej pustyni. Związek Domu z transcendencją zdaje się podkreślać sam autor, konstruując fabułę utworu wokół zanegowanych wątków biblijnych. Spojrzenie na sytuację chłopców z takiej perspektywy pozwala interpretować ich historię jako przejaw tęsknoty za tym, co nieświadomione, ale wyraźnie obecne i upragnione. Rzeczywistość katastrofy każe zwątpić bohaterom w mądrość i sens działań dorosłych. Dzięki braterstwu zachowują oni jednak nadzieję na stworzenie Domu.

Brak zakorzenienia oraz poczucie wyobcowania cechuje prawie wszystkich bohaterów opowieści Trifonowa, które badam w ostatnim rozdziale monografii pod tytułem *Klatki na ziemi jałowej*. Mieszkania bohaterów porównuję do klatek, ponieważ tracą one główne atrybuty Domu – zdolność do symbolicznego obrazowania ładu kosmicznego i przechowywania wartości. Pozbawione są nawet tak elementarnej cechy jak „odgraniczenie”, niezbędne do stworzenia przestrzeni bezpiecznej. Ich mieszkańcy sami skazują siebie na egzystencję pustą i jałową, nie razem, ale obok siebie, jako że z lęku przed światem i odpowiedzialnością podporządkowują się innym. „Nowy ład”, przychodzący na zmianę rzeczywistości katastrofy, okazuje się anty-ładem, zaprzeczeniem pierwotnej harmonii Heideggerowskiego Czworokąta. Jego mieszkańcy zaś – istotami okaleczonymi mentalnie w

wyniku eksperymentu antropologicznego, mającego na celu wyhodowanie „nowego człowieka”. We wszystkich omawianych w monografii utworach zwraca też uwagę brak Matki, który rozumieć można jako dewaluację jednego z najistotniejszych archetypów, nierozzerwalnie związanego z Domem.

W *Zakończeniu* przywołuję obrazy Domu w utworach innych ważnych pisarzy XX wieku, jak np. Michaił Zoszczenko, Michaił Bułhakow, Borys Pasternak, Warłam Szalamow i Jewgienija Ginzburg, a także Władimir Kantor. Książkę zamyka postmodernistyczna wizja antydomu, stworzona przez Wiktora Pielewina w powieści *Hełm grozy*.

Problematykę związaną z zakorzeniem i bezdomnością egzystencjalną bohaterów rosyjskiej prozy XX wieku podejmuję także w następujących publikacjach naukowych:

1. *W poszukiwaniu aksjologicznego centrum. Miłość matczyzna na ołtarzu partii. „Sofia Pietrowna” L. Czukowskiej* [w:] *Świat Słowian w języku i kulturze III*, pod red. naukową Ewy Komorowskiej i Żanety Kozickiej-Borysowskiej, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2002, s. 295-300.
2. *Destrukcyjność osobowości poprzez pracę. „Opustoszały dom” i „Zanurzenie” L. Czukowskiej* [w:] *Praca i odpoczynek w literaturach słowiańskich*, pod red. Elizy Małek, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 273-282.
3. *Skazani na bezdomność. „Nocowała ongi chmurka złota” Anatolija Pristawkina*, „Slavia Orientalis”, tom LIII, nr 3, Kraków 2004, s. 41-54.
4. *Sublokatorzy świata. Bezdomność i wykorzenie bohaterów powieści Anatolija Pristawkina „Nocowała ongi chmurka złota”* [w:] *Słowianie w Europie. Historia, kultura, język*, Poligrafix Sc, Kraków 2004, s. 215-223.
5. *Obraz dziecka w utworach Lidii Czukowskiej „Sofia Pietrowna” i „Zanurzenie” oraz w opowieściach „Zamiana”, „Bilans wstępny”, „Długie pożegnania” i „Drugie życie” Jurija Trifonowa*, „Slavia Orientalis”, tom LV, nr 1, Kraków 2006, s. 27-42.
6. *Epitafium dla rosyjskiego homo domesticus. „Pamięci dzieciństwa. Wspomnienia o Kornieju Czuowskim” Lidii Czukowskiej*, „Slavia Orientalis”, tom LVI, nr 1, Kraków 2006, s. 31-46.
7. *Poza przestrzenią. Bezdomność egzystencjalna i zakorzenie człowieka radzieckiego na przykładzie wybranych utworów Lidii Czukowskiej, Jurija Trifonowa i Anatolija Pristawkina* [w:] *Kultura rosyjska w ojczyźnie i diasporze. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Lucjanowi Suchankowi*, red. K. Duda, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 211-223.

Ostatnio moje zainteresowania naukowe oscylują wokół rosyjskiej literatury *queer* – tematu jeszcze nieopracowanego na polskim gruncie. W obecnej sytuacji, kiedy wszelkie przejawy kultury *queer* stały się w Rosji niemożliwe (zakazane prawem), zagadnienie to wydaje się szczególnie aktualne i ważne. Moim zamiarem jest stworzenie kompleksowego ujęcia tego zagadnienia oraz szersze przedstawienie twórców współczesnych. Na razie opublikowałam dwa artykuły na ten temat (w przygotowaniu są kolejne):

1. *Nieobecna. Obrazy matki w powieściach Mikity Franko*, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 1 (181), s. 66-85.
2. *W męskim uniwersum. Obrazy mężczyzn w powieściach Mikity Franko*, „Przegląd Rusycystyczny” 2023, nr 4 (184), s. 170-202.

Poddaję w nich analizie powieści młodego pisarza pochodzącego z Kazachstanu, który tworzy po rosyjsku, a do 2023 roku mieszkał w Rosji. W pierwszej publikacji pochylam się nad figurą matki, której fizyczny brak w życiu głównych bohaterów omawianej twórczości wydaje się bardzo znaczący. Matki pojawiają się tylko jako wspomnienie lub w snach, nadal pełnią jednak niezwykle ważną rolę w życiu swoich dzieci. Obecne są za to matki bohaterów drugoplanowych, tworząc tło dla ekspozycji problemu. Opierając się na badaniach na temat współczesnego macierzyństwa, a także na tradycyjnie postrzeganej roli matki, charakteryzuję typy rodzicielstwa prezentowane w utworach Franko. Poświęcam uwagę również podziałowi ról rodzicielskich w jednopłciowej rodzinie bohatera powieści *Dni naszego życia*.

W drugiej wymienionej publikacji koncentruję się na figurach mężczyzn, które zdecydowanie dominują w powieściach Franko. Uwzględniając najważniejsze ustalenia badaczy studiów nad męskosciami, omawiam te obecne w analizowanych utworach. Pokazuję wszystkie typy męskości wg Raewyn Connell³⁰, przyjmujące w powieściach młodego pisarza charakterystyczne formy (np. wschodniosłowiański *macho* jako realizacja męskości hegemonicznej), przyglądam się relacjom pomiędzy nimi, a także piszę o systemowej homofobii rosyjskiej, odzwierciedlającej się w utworach i jej konsekwencjach w życiu bohaterów.

³⁰ Patrz: R. W Connell, *Masculinities*, Second Edition, Berkeley and Los Angeles 2005, s. 67-86.

Pozostałe publikacje, które składają się na mój dorobek naukowy dotyczą wybranych problemów literatury rosyjskiej XX i XXI wieku:

1. *Chrystus i Pilat. Semantyka wątku w powieściach „Mistrz i Małgorzata” Michaiła Bułhakowa oraz „Golgota” Czingiza Ajtmatowa*, „Slavia Orientalis” 2002, tom LI, nr 3, s. 385-403.
2. *Kosmiczni dysydenci – Czingiza Ajtmatowa wizja człowieka we Wszechświecie*, [w:] *Kosmos – kultura – propaganda*, pod red. J. Sadowskiego, Kraków 2013, s. 113-126.
3. *Tymczasowy grób – pociąg. Podróż do i z Kolonii w twórczości Władimira Kantora*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2016, nr VII/1, s. 247-259.
4. *Мелкие бесы. Образы власти в творчестве Владимира Кантора*, „Przegląd Wschodnioeuropejski” 2016, nr VII/2, s. 183-195.
5. *Homo geographicus na szlaku życia. Głuptaska Swietłany Wasilenko i Laur Jewgienija Wodołazkina*, [w:] *Topografie podróży*, pod red. A. Całek, Wrocław 2020, s. 209-236.

Wyniki moich badań prezentowałam regularnie na licznych konferencjach naukowych o zasięgu międzynarodowym. W sumie wystąpiłam na 22 konferencjach naukowych w kraju i 4 za granicą.

5. Informacja o wykazywaniu się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

- W okresie od marca 2023 do lutego 2024 odbywałam roczny staż naukowy na Uniwersytecie w Lipsku (Universität Leipzig) u prof. Anny Artwińskiej. W tym czasie brałam udział w posiedzeniach naukowych Instytutu Sławistyki, hospitowałam zajęcia z zakresu literatury i kultury polskiej, rosyjskiej i ukraińskiej, prowadziłam zajęcia dydaktyczne (*Pijana rzeczywistość, trzeźwy obserwator? Realizm magiczny w literaturze rosyjskiej; Życie kulturalne współczesnej Rosji*), odbyłam liczne konsultacje naukowe z profesorem Artwińską oraz innymi pracownikami naukowymi Instytutu (m. in. dr Matteo Colombi, mgr Iris Bauer, mgr Natalia Śniadanko), wygłaszałam wykłady na forum Instytutu (*W męskim uniwersum. Obrazy mężczyzn w powieściach Mikity*

Franko; Nieobecna. Obrazy matki w powieściach Mikity Franko; Nie-żywi bohaterowie w twórczości Jeleny Dołgopiat; Miejsca autobiograficzne w twórczości Jeleny Dołgopiat), a także aktywnie uczestniczyłam w odbywających się wydarzeniach o charakterze naukowym, m. in. w cyklu wykładów *Ringvorlesung Feministische Religionskritik*; w warsztatach *Bohemistischer Lesekreis* oraz w projekcie *Family Constellations and Transnational Historical Imaginaries in Contemporary Ibero-American and Slavic Literatures*. Prowadziłam również rozmowy na temat dalszej współpracy w ramach wspólnego projektu naukowego, które zakończyły się złożeniem w styczniu 2024 wniosku o finansowanie trzech projektów naukowych w ramach konkursu DAAD Ostpartnerschaften: 1) *Polen und Ukraine im Europa: Eine komplexe Verflechtungsgeschichte im Spiegel der Literatur*, 2) *Deutsch-polnische Kulturbeziehungen revisited*, 3) *Extreme Erfahrungen erzählen: Die Erinnerung an den Holodomor in slawischen Literaturen des 20. und 21. Jahrhunderts*. Rozstrzygnięcie konkursu nastąpi w maju 2024 roku. We wszystkich tych projektach pełnię funkcję koordynatorki naukowej po stronie polskiej.

W trakcie stażu zapoznałam się także z pracą prowadzoną przez Centrum Studiów Genderowych i odbyłam konsultacje naukowe w Leibniz-Institut für jüdische Geschichte und Kultur - Simon Dubnow oraz w Leibniz-Institut für Geschichte und Kultur des östlichen Europa. Prowadziłam kwerendę biblioteczną w Deutsche Nationalbibliothek oraz Universitätsbibliothek Albertina.

- W roku 2022 współpracowałam z Wyższą Szkołą Teologiczno-Społeczną w Warszawie. W ramach Kursu Poradnictwa Kryzysowego tłumaczyłam wykład profesora Herberta Scheiblich z języka niemieckiego na język rosyjski oraz prowadziłam warsztaty i egzaminy w języku rosyjskim dla uczestników zagranicznych (głównie z Ukrainy).
- W roku 2021 brałam udział w charakterze eksperta zewnętrznego w granicie wewnętrznym Federalnego Uniwersytetu w Kazaniu (Казанский федеральный университет) w Instytucie Filologii i Komunikacji Międzykulturowej (Институт филологии и межкультурной коммуникации), realizowanym jako część Programu strategicznego przywództwa akademickiego (Программа стратегического академического лидерства Казанского федерального университета);

kierownictwo: docent Liliya Harisovna Nasrutdinova, (Лилия Харисовна Насрутдинова). Współpraca miała na celu wsparcie (konsultacje naukowe) doktorantki z Iranu – mgr Sary Mahbobzadh – w jej pracy naukowej. Zwieńczenie współpracy stanowi wspólna publikacja: *The Categories "Own" and "Alien" in the Local (Kazan) Text*, <https://resmilitaris.net/menu-script/index.php/resmilitaris/issue/view/4>.

- W ramach programu Erasmus+ prowadziłam wykłady i ćwiczenia z zakresu literatury rosyjskiej XX i XXI wieku dla studentów w Wilnie (w roku 2015) i Komotini w Grecji (2023).
- W grudniu 2008 odbyłam tygodniowy staż naukowy w ramach wymiany kadry uniwersyteckiej z Rosyjskim Państwowym Uniwersytetem Humanistycznym (Российский Государственный Гуманитарный Университет) w Moskwie. Czas ten poświęciłam na konsultacje z pracownikami RGGU oraz intensywną kwerendę biblioteczną.

6. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, organizacyjnych oraz popularyzujących naukę lub sztukę.

I. Działalność dydaktyczna

Zajęcia dydaktyczne prowadzę od roku 2002; początkowo dla studentów Instytutu Rosji i Europy Wschodniej, a następnie – Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej. Moje zajęcia zawsze uzyskiwały najwyższe oceny w ankietach studenckich. Prowadzę wykłady, konwersatoria, ćwiczenia i seminaria z zakresu historii i teorii literatury oraz kultury. Wykładałam przedmioty: *Nauka języka rosyjskiego*, *Historia literatury rosyjskiej XX wieku*, *Najnowsza literatura rosyjska*, *Literatura rosyjska miejsca i czasu - od I. Erenburga do J. Brodskiego*, *Literatura rosyjska miejsca i czasu - od A. Błoka do B. Pasternaka*, *Realioznawstwo obszaru języka rosyjskiego*, *Rosyjska kultura współczesna*, *Wstęp do literaturoznawstwa*, *Analiza dzieła literackiego*, *Warsztat kulturoznawcy*. Przygotowałam dwa autorskie wykłady monograficzne: *Życie kulturalne współczesnej Rosji*; *Pijana*

rzeczywistość, trzeźwy obserwator? Realizm magiczny w literaturze rosyjskiej, które cieszą się dużym powodzeniem.

W ramach programu Erasmus+ prowadziłam wykłady i ćwiczenia z zakresu literatury rosyjskiej XX i XXI wieku dla studentów w Wilnie (Litwa) i Komotini (Grecja), a podczas stażu naukowego na Uniwersytecie w Lipsku – dla studentów Instytutu Sławistyki.

Pod moim kierunkiem powstało ponad 90 prac licencjackich. W systemie APD dostępne są 84 prace z lat 2015-2023, przed powstaniem systemu, w roku akademickim 2009/2010 wypromowałam 5 osób, kilka również w roku 2014/2015.

Od roku 2021 pełnię funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Karoliny Stawiarz. Rozprawa pod tytułem *Zniewoleni wolnością. Obraz Rosjan lat 90. XX wieku w literaturze postradzieckiej* powstaje pod kierunkiem dr hab. Heleny Duć-Fajfer, prof. UJ.

II. Działalność organizacyjna

W okresie mojego zatrudnienia w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej pełniłam szereg funkcji organizacyjnych: układałam harmonogram zajęć, byłam opiekunką Koła Naukowego Studentów, w trakcie przeprowadzki Instytutu odpowiadałam za sprzęt Katedry, byłam koordynatorką programu Erasmus, a od 2018 roku jestem protokolantką na posiedzeniach Rady Instytutu.

III. Działalność popularyzatorska

W grudniu 2021 wystąpiłam w ósmym odcinku programu *Punkt krytyczny* – cyklu popularyzującym naukę, powstającym w ramach Inicjatywy Doskonałości Uczelni Badawczej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Priorytetowym Obszarze Badawczym *Society of the Future*. Odcinek, zatytułowany *From Russia with love. Jak zrozumieć współczesną Rosję?*, poświęcony był politycznym i kulturowym aspektom rzeczywistości rosyjskiej w 30. rocznicę upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. W programie uczestniczyłam wraz z dr hab. Piotrem Bajorem, prof. UJ z Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ i dr Agnieszką Bryc z Katedry Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

7. Oprócz kwestii wymienionych w pkt. 1-6, wnioskodawca może podać inne informacje, ważne z jego punktu widzenia, dotyczące jego kariery zawodowej.

W roku 2022 weszłam w skład zespołu, przygotowującego projekt grantu naukowego pod kierownictwem dr hab. Heleny Duć-Fajfer, prof. UJ. Projekt zatytułowany *Twórcy polskiego pochodzenia w przestrzeni innych kultur. Przypadek Zygmunta Krzyżanowskiego* został złożony do Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki we wrześniu 2022.

W roku 2020 zostałam uhonorowana Brązowym Medalem za Długoletnią Służbę, a w 2021 Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

.....
(podpis wnioskodawcy)